

*S.Em.R. dr. Arsenios Kardamakís,
Ausztria görög ortodox metropolitája,
Magyarország és Közép-Európa exarchája*

AZ EUCHARISZTIA MINT ISTEN ORSZÁGÁNAK TAPASZTALATA
AZ ORTODOX EGYHÁZBAN

Bevezetés

„Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek most és mindenkor és mindörökkön örökké. Amen.”

Kedves eminenciás és excellenciás atyák, kedves testvéreim és nővéreim!

A Szentháromság dicsőítésével (trinitárius doxológia) kezdődik minden Isteni Liturgia, azaz az Eucharisztia ünneplése az Ortodox Egyházban, ezáltal teremtve közvetlen kapcsolatot az ő királyságával.

Már a kezdetektől fogva kiemelten világossá válik, hogy az Eucharisztia nem csupán megemlékezés vagy emlékezés egy régmúlt eseményre. Éppen ellenkezőleg, hiszen mindenekelőtt egyre összpontosít: hogy az együtt ünneplők itt és most isteni megtapasztalásban részesüljenek.

Isten országa a keresztény hit tartalma, az Istennel való egységet és a benne való életet jelenti.¹ Amikor az Eucharisztia ünneplésének kezdetén Isten mennyei országát (Βασιλεία τοῦ Θεοῦ) dicsőítjük, ezt valljuk legmagasabb értéknek, vágyaink, szeretetünk és reményeink beteljesedésének. Ez azt jelenti, hogy már most, itt a földön is lehetőségünk van arra, hogy részt vegyünk Isten mennyei országában, és belépünk annak igazságába és örömébe. Ez egy új valóságba való belépés, ahol a mennyei a földivel, a múlt a jövővel és a jelennel együtt Isten örök jelenébe változik át. Ez belépést jelent a Szentháromság országába, amely így mindenekelőtt a szeretet és a közösség (κοινωνία, *communio*) országát is jelenti.

Az Eucharisztia, amelyet itt a földön tapasztalunk és amelyben részt veszünk, részvétel a mennyei liturgiában. Krisztus keresztje által mi, emberek is osztozunk Isten országában. Krisztus ezen országnak a királya,

aki eljött és mindig újból el fog jönni. A kereszttel és a kereszttel együtt jön.² Krisztus által a mennyek országa nemcsak kinyilatkoztatott az ember előtt, hanem az Isteni Liturgia leginkább egy transzcendentális tapasztalás helyévé válik az ember számára. Isten országa, amely az eucharisztikus ünnepség kezdetén megnyílik – ez szimbolikusan az ikonosztáz királyi ajtajának kinyitásával fejeződik ki –, mindenki és minden egyes ember számára, és elsődlegesen a megkereszettek számára válik teljességében országgá. Aktív belépés és részvétel ez Isten üdvözítő munkájában a világban, amelyet minden emberi érzékünkkel megélünk.

Lyoni Szent Iréneusz terminológiáját használva, minden eucharisztikus ünnepségben úgvöszödik Isten teljes üdvözítő terve.³ Ennek megfelelően Aranyszájú Szent János liturgiájának anafora szövegében azt mondja, hogy emlékezzünk *„mindarról, ami éretünk történt: a keresztről, sírról, harmadnapi feltámadásról, mennybemenetelről, jobbkéz felől való ülésről, a második és dicsőséges eljövételről”*. Az Isteni Liturgiában a múlt, a jelen és a jövő egybeesik, mert még akkor is, ha az Eucharisztia misztériuma a múlthoz, nevezetesen a titkos vacsorához kapcsolódik, mindaz, amit az Úr emlékezetére ünnepelünk végső soron eszkatologikus jellegű. Ez már Krisztus szavaiból is kitűnik: *„Mondom nektek, többé nem eszem ezt, míg be nem teljesedik az Isten országában. [...] Mondom nektek: nem iszom a szőlő terméséből addig, amíg el nem jön az Isten országa”* (Lk 22,16–18). Az Eucharisztia a hívők számára az eszkatologikus lakomán való részvételt és Isten országának öröklését jelenti. Még ha nem is határozható meg a történelmen belül teljesen megvalósult eszkatonként, a felajánlott kenyér- és boradományok átváltozása által a földi és mulandó életből máris valósággá válik az új, örök és igaz élet, mégpedig Urunk testének és vérének misztériumában.⁴ Kavszokali-viai Szent Porfiriosz szerint ez az a misztérium, amelyet maga az Úr idézett elő, és amelyben felajánlja magát az Egyházért, amely az ő teste, *„általa tápláltatott és szenteltetett meg, és Krisztussal együtt él”*.⁵ Ez a misztérium bizonyos értelemben az egész liturgikus élet csúcspontja, ebben találkozunk Krisztussal az ő isteni és emberi személyének, isteni és emberi testének és Egyházának teljes csodálatos gazdagságában.⁶

Mint ismeretes, az ókeresztény Egyházban ezen ország eucharisztikus tapasztalata elsősorban a megkereszettek számára volt fenntartva. Így a proskomidia után, amelyben csak a liturgiát szolgálók vesznek részt,

az Isteni Liturgia két fő része következik: a katekumenek liturgiája a különböző ekténiákkal, az olvasmányokkal és ideális esetben a prédikációval, valamint a hívők (vagy a megkereszteltek) liturgiája, amely a hitvallással kezdődik és a szentáldozás után a záróáldással végződik. Még ha a katekumenek formális elbocsátása az első rész után ma nem kényszerít senkit arra, hogy idő előtt elhagyja az Isteni Liturgiát, a szándék ugyanaz maradt: a keresztség és a miron-kenet (bérmálás) által kapja meg az ember azt a kegyelmet, amely képessé teszi őt arra, hogy megtapasztalja az adományok átváltozását és osztozzon Jézus Krisztus misztériumában. Csak levetve a régi embert és feltámadva új emberként Jézus Krisztusban tapasztalhatják meg a megkereszteltek Istent. E tekintetben érthetővé válik, hogy a mai napig a szentáldozás, a Jézus Krisztus vérében és testében való részesedés csak a megkeresztelteknek van fenntartva. A Krisztussal való közösség tehát feltételezi a régi ember halálát és az új életben való részvételt Jézus Krisztusban.

Az Eucharisztia az Egyház folyamatos hűsvétje, az örök élet kezdete, amely belép a régibe, átváltoztatja és megújítja azt. Ez Isten eljövendő országának lélek által alkotott jelene.⁷ Krisztus már megajándékozott bennünket az ő eljövendő országával, ahogyan az Aranyszájú-féle anafórában áll; ő „*az eget járhatóvá tette*”, ahogyan Aranyszájú Szent János egy másik ponton találóan megfogalmazta ezt.⁸ A jól ismert ortodox metropolita, Joannisz Zizioulasz szerint az Eucharisztia természeténél fogva fel van ruházva „*eszkatologikus dimenzióval*”, és bár belép a történelembe, mégsem azonos azzal.⁹ Az Eucharisztia mint az Egyház misztériuma valóban Isten eszkatologikus királyságát képviseli, de nem azonos azzal. Az ország eucharisztikus ábrázolása értelmében az Egyházban egyszerre tárul fel és mégis rejtve marad minden, közel és mégis távol van tőlünk, hirdet és vár bennünket. Szent Nikolaosz Kabaszilasz kifejezetten azt hangsúlyozza, hogy az Eucharisziát nem haladhatjuk meg, és nem helyettesíthetjük semmivel: „*Ezért ez a lefontosabb a szentségek közül, mert azon túl semmi sincsen, [...] az Eucharisztia után nincs semmi, ahol lehetnénk.*”¹⁰

Az egész Egyházat áthatja tehát ez az eszkatologikus jelleg, és ez alakítja a liturgikus életet, valamint az imaéletet. Mindez világossá válik például a *Miatyánkban*, amelynek eszkatologikus és eucharisztikus jellege is van. „*Szenteltessék meg a te neved, jöjjön el a te országod.*” Már az első

évtizedekben így értelmezte ezt Szent Ciprián: *„Helyesen tesszük, hogy kérjük az Isten országát, vagyis a mennyek országát, mert van földi ország is. Ámde, aki már lemondott erről a világról, az máris felülemelkedett e világ dicsőségén és országán; aki tehát Istennek és Krisztusnak szenteli magát, az nem földi, hanem mennyei királyságra vágyik.”*¹¹

„Jöjjön el a te országod.” Áthoszi Szent Nikodémusz szerint ez a kérés az ördög fájdalmas rabszolgaságából való felszabadulást jelenti a Szentlélek által. Csak az ország eljövetele által lehet legyőzni az embert rabszolgasorba taszító és legyőző zsarnoki ellenséget.¹²

A mindennapi kenyérért, a szükséges kenyérért való könyörgés az Eucharisztiaira és így Isten eljövendő országának eljövetelére is irányul. Szent Nikodémusz a „mindennapi kenyeret” az eucharisztikus adományokra, az Úr testére és vérére vonatkoztatja.¹³

Az Eucharisztia, amelyet az Egyházban ünnepeünk, az igazi Eucharisztia képe (ikonja), amely nem más, mint az eljövendő rend. Annak „igazsága”, amit az eucharisztikus közösségben ünnepeünk, tehát nem a platóni elképzelések szerinti „ideák” már korábban is létező világán alapul, hanem az eljövendő valóságán, Isten eljövendő országán. Hitvalló Szent Maximosz szerint az, amit az Eucharisziában ünnepeünk, az „igaz dolgok” „képe” és „szimbóluma”. A „látható”, a „láthatatlan” és a „misztikus” képe és szimbóluma: *„[...] az előképtől a kép felé haladunk, és onnan az igazsághoz. Mert mindaz, ami az Ószövetségben van, árnyék, ami pedig az Újszövetségben áll előttünk, kép. Az igazság a dolgok eljövendő állapota”*, írja Szent Maximosz.¹⁴ Az igazság nem a múltban van, hanem Isten összegyűlt népének Eucharisziája az igazi Eucharisztia „képe”. Szent Maximosz számára az őskép (archetípus) nem a múlt, hanem a jövő. Minél messzebb megyünk vissza a történelembe, annál inkább elhatárolódunk az archetípustól, az igazságtól. Isten eljövendő országa az Eucharisztia legmélyebb „alapja”, és ez adja az Eucharisztia igazi „létét”.

Az Eucharisztia és az Egyház közötti kötelék elválaszthatatlan, és azon a megélt tapasztalaton alapul, hogy *„a hívők helyben és időben a legkülönlegesebb módon [...] egyesülnek Krisztus testével”*.¹⁵ Joannis Zizioulasz metropolita ebben az összefüggésben a „testtel való eggyé válásról” (συσσωμάτωση) beszél, ami csak az Eucharisziában lehetséges, mert ez, mint a misztérium par excellence, az Egyház kinyilatkoztatását

és megvalósulását jelenti.¹⁶ Egyetlen misztérium (szentség) sem értelmezhető külön az Egyház eucharisztikus tevékenységétől. Minden ebből árad, és minden szervesen rendeződik az Eucharisziába. Amikor Szent Nikolaosz Kabaszilaszt azt írja, hogy az Egyház Krisztus szeplőtelen misztériumaiban lesz „ismeretes”, akkor nem csupán egy szimbolikus ábrázolásról beszél, hanem szerves identitásról, ahogyan a szív is szervesen kapcsolódik a testhez, vagy az Úr szavaival élve, ahogyan a szőlővesszők a szőlőtőhöz (vö. Jn 15,5). És végül, amikor Kabaszilaszt többes számban beszél „a misztériumokról”, nem számos misztériumra gondol, hanem az Eucharisziára, „mert Krisztus teste és vére a misztériumok”.¹⁷ Az Eucharisztia misztériuma az Egyház nyitása Isten országához, az „elszülöttek ünnepi sokadalmához és gyülekezetéhez” (Zsid 12,23). Ez az Isten mennyei országában való eszkatologikus részvétel előfeltétele.¹⁸

1. Az ország ideje

Isten mennyei országa, amelyet a liturgiában élünk meg és tapasztalunk, több idősíki találkozása. Ez a múlt, a jelen és a jövő találkozása Isten örök pillanatának nulladik pontjában. Az Isteni Liturgia örökkévalóságának ez a pillanata ontológiai jelentőségű és szoteriológiai jellegű. Az ország, amely az Isteni Liturgia, tehát nem lehet pusztán egy olyan ország, amellyel anamnetikusan találkozunk, vagy amelyet a jövőben várunk. Egyik esetben sem lenne biztosított az országban való részesedés, és megfosztaná az Isteni Liturgiát annak tartalmától és alapjától. A 20. századi orosz teológus és filozófus, Nyikolaj Bergyajev elmékedésében megpróbálta meghatározni az időt, és végül erre következtetésre jutott: „A múlt kísérteties, mert már nem létezik. A jövő azért, mert még nem létezik. Az időn belüli szál három részre szakad, nincs valódi idő. Az idő egyik részét felemészti a másik, ami minden valóság és lét eltűnéséhez vezet az időben. Idővel feltűnik a gonosz elv, a halált hozó és pusztító, mert bizony a múlt halála, amelyet minden elkövetkező pillanat magában hordoz, és a nem-lét sötétségébe való elsüllyedés, amelyet szintén minden időbeli történés magával hoz, valójában a halál elve is. A jövő gyilkosa minden egyes múltbeli pillanatnak, a gonosz idő múltra és jövőre szakad, amelynek közepén egy bizonyos megfoghatatlan pont áll. A jövő felfalja

a múltat, hogy aztán átváltozzon olyan múlttá, amelyet egy újabb jövő fog felemészteni.”¹⁹

Így Bergyajev számára világos, hogy a teremtett idő végső soron a halál örök tapasztalata. Folyamatosan megsemmisíti önmagát, míg a tényleges jelen mint az egyetlen időbeli valóság olyan csekély és jelentéktelen időtartamú, hogy csupán átmenet a múlt és a még nem létező között. Éppen itt, a mostban történik meg az időnek az Úr országa általi átszellemülése. Az Isteni Liturgiában az időnek ez az állandó halála megáll. A liturgia örök pillanatában így minden időzóna átszellemül és Isten jelenében megpihen. Azáltal, hogy Krisztus belépett az időbe és a történelembe, az idő irgalmasan megtapasztalta az örökkévalóságot. Az idő és az örökkévalóság közötti szimbiózis mindenekelőtt az Isteni Liturgiában valósul meg. Amit Bergyajev „rossz időnek” nevez, az átalakul „jó idővé”, mert többé nem tapasztalja a halál örök körforgását. Isten országa így az élők, és nem a holtak országává válik, mivel örök valóság. Ebből az okból kifolyólag az Isteni Liturgia egyformán kozmikus és eszkatologikus esemény, mivel részesei mind a mennyei, mind a földi teremtetések. Az elmúlók és a jövőben születendők is együtt ünnepelnek az emberekkel – egymásra találnak az örökkévalóság e pillanatában. Az ország így mindenekelőtt térben és időben is katolikus országgá válik. Ez pedig a jelen idő mint valóság győzedelme az irreális felett.

A liturgikus hagyományban találkozunk azzal a megjelöléssel, miszerint az Isteni Liturgia ideje a „nyolcadik nap”, amellyel pontosan azt akarják kifejezni, hogy az Isteni Liturgia a mi földi napszakaink ciklikusságán kívül létezik. Ez a nyolcadik nap, amely átlépi földi fogalmaink határát. A nyolcadik nap azonban nem is különül el az emberi napszakok ciklusától. A nyolcadik nap azonos lesz az Úr napjával, az első nappal, amely egyben az utolsó nap is, és amelyben az üdvösség körforgása beteljesedik. A nyolcadik nap a megérkezés, amely csírájában már az első naptól kezdve létezett és végigkísérte a történelmet. Így a nyolcadik nap az ember és Isten közötti közösség tökéletes helyreállításának napjává válik. Az őskeresztény kor óta a nyolcadik napot a teremtés megkoronázásának tekintik, mert itt teljesedik ki a paradicsom Krisztus országában, és itt részesült Isten országában az ember.

Gondolatmenetünk következő részében egy másik, az ortodox teológia tekintetében fontos pontot szeretnénk hangsúlyozni az Eucharisziá-

val mint Isten országával kapcsolatban, nevezetesen az isteni teremtés eucharisztikus jellegét.

2. *Eucharisztia és teremtés*

Az ortodox teológia számára a természet nem egyszerűen természet, hanem Isten teremtő alkotása. És mint teremtő alkotásnak, különleges helye van az Úr eucharisztikus országában. Az Ortodox Egyház 2016-os krétai Szent és Nagy Zsinata e tekintetben nyomatékosította: „*Az Egyház szentségei erősítik a teremtést, és arra ösztönzik az embert, hogy a teremtés sáfaraként, őrzőjeként és papjaként cselekedjen, amennyiben dicsérettel ajánlja fel azt a Teremtőnek – a te dolgaidat ajánljuk Neked, mindenben és mindenért –, és ápolja a teremtéssel való eucharisztikus kapcsolatot. Ez az ortodox megközelítés összhangban van az evangéliummal és az egyházatyákkal, és felhívja a figyelmünket a természeti környezet pusztulásának társadalmi dimenzióira és tragikus következményeire.*”²⁰

Ebben az értelemben egy következő fontos ponthoz érkeztünk: az Isteni Liturgia nemcsak a halál élményét adja a hívő kereszténynek, hanem átalakítja őt. Ebben az összefüggésben az ortodox teológia találóan beszél az ember „átistenüléséről”. Az embert a saját énközpontúságából az istenség irgalmas részesévé változtatja. Felismeri Isten energiáit a teremtésben, és részt vesz Isten üdvözítő tervében, amely a teremtésre irányul. Kallistos Ware is így fogalmaz: „*A teremtés tanának célja nem az, hogy a világnak kronológiailag egy kiindulópontot adjon, hanem hogy megvallja, hogy a világ és annak létezése most és mindig Istentől függ.*”²¹ Ezáltal az egész teremtés Isten országának részese. Az ember Istenhez való hasonlatosságában és papi funkciójában – amint azt a krétai dokumentum is kiemeli – arra hivatott, hogy a teremtés őrzője legyen. Ezt a papi funkciót állítja előtérbe és fogalmazza meg pontosan az Ökumenikus Patriarchátus Társadalometikai dokumentuma, amelynek címe „*A világ életéért. Az Ortodox Egyház társadalmi ethosza felé.*”²² A 68. bekezdés a következőt mondja ki: „*Az egyre gyorsuló technológiai fejlődés korában élünk. Az emberiség mai hatalma, hogy jóvá vagy rosszá alakítsa az anyagi valóságot, példa nélküli az emberi történelemben, és olyan veszélyt és felelősséget jelent, amelyre az emberiség továbbra is felkészü-*

letlennek tűnik. Az Ortodox Egyháznak ezért mindenekelőtt arra kell emlékeztetnie a keresztényeket, hogy a világ, amelyben élünk, Isten jó teremtése (bármennyire is megrontotta ezt a bűn és a halál), és kegyelmi ajándék minden teremtmény számára. Hitvalló Szent Maximosz megerősíti, hogy az emberi jelenlét az anyagi kozmoszban egyben szellemi hivatal, egyfajta kozmikus papság is. Az emberiség egy methorios helyét foglalja el, azt a határt, ahol a szellemi és az anyagi birodalom találkozik és egyesül; és e papi közvetítés révén a szellem fénye áthatja az egész teremtett világot, miközben az egész kozmikus létet szellemi életre emeli.”²³ Miben értelmezhető azonban az ember papi funkciója a teremtéssel kapcsolatban? Mindenekelőtt az alázatosságban. Isten országa az alázat ország. Áthoszi Szent Szofroniosz (Essex) e tekintetben arról a fordított piramisról beszélt, amely ezt az országot jellemzi. Az Úr országának struktúrájában az uralkodó a piramis tetején ül, de az uralkodót nem a többi emelet hordozza, hanem a piramis az Úr országában a feje tetején áll. Ő viseli a teljes terhet. Az Isten országában való részvétel és az átistenülés aktusa tehát elsődlegesen az embert is e terhek társviselőjévé teszi. Minél inkább közelítünk a teózishoz, annál inkább válunk a fordított piramis szintjeinek társviselőjévé.

Ebben az értelemben az Ortodox Egyház eucharisztikus teremtés-teológiája a kenózis alázatának teológiája. Csak akkor részesül az ember az átistenülés kegyelmében, ha tudomásul veszi szolgálatának nagyságát és felismeri a teremtésért való felelősségét. „*A keresztény ember küldetése, hogy a világot Isten országának fényében alakítsa át.*” Így szól az Ökumenikus Patriarchátus Társadalometikai Dokumentuma: „...*s ez kiterjed az egész teremtésre, az egész életre, a kozmikus lét minden dimenziójára*”.²⁴ Így az Isteni Liturgiában a mennyország tapasztalatán keresztül az ember átalakulása megy végbe. Visszatér a teremtés egészével való harmonikus *communio* állapotába, és ily különleges módon vesz részt Isten országában. Az Isteni Liturgiában az örökkévalóság megtapasztalása így nem egyszerűen a nyolcadik nap tapasztalata vagy az Isteni Liturgia tapasztalata, amelybe az ember belép, majd azt ismét elhagyja, hanem arra szólítja az embert, hogy vigye magával ezt a tapasztalatot és e szerint folytassa életét. A liturgia arra hívja az embereket, hogy Isten országát ne csak a tapasztalat egy pontszerű helyeként lássák, hanem vigyék magukkal ezt az országot, éljék és tapasztalják meg életük minden

pillanatában, és ennek a tapasztalatnak megfelelően cselekedjenek és tevékenykedjenek. Leegyszerűsítve tehát azt mondhatnánk, hogy minden társadalmi és ökológiai probléma, valamint etikátlan cselekedet abból ered, hogy nem veszünk részt, vagy nem megfelelően veszünk részt az Úr országában itt és most.

Befejezés

Végezetül szeretnénk röviden kitérni a liturgia ortodox felfogásának ökumenikus dimenziójára. Kurt Koch bíboros, a Keresztény Egység Előmozdítása Pápai Tanácsának elnöke kiemelte: „*A fő találkozási pontok XVI. Benedek pápa teológiája és az ortodox teológia között kétségtelenül a liturgia teológiájának területén találhatók. Ez XVI. Benedek pápa teológiai gondolkodásában központi helyet foglal el, amennyiben figyelmeztet bennünket Isten és az ő imádásának elsőbbségére az Egyház életében és a teológiai gondolkodásban; a keleti Egyház teológiai gondolkodása pedig lényegében a liturgia teológiája.*”²⁵ Ezt a gondolatot szeretném még egyszer kiemelni, hiszen a teológia valóban elképzelhetetlen a liturgia nélkül, Isten országának liturgikus tapasztalata nélkül; csak ebből kiindulva tud az ember *teo-lógiát* folytatni, Istenről beszélni és a tapasztalatait továbbadni. Ebben az értelemben XVI. Benedek pápa és Koch bíboros helyesen ismerte fel, hogy maga az ortodoxia fogalma már önmagában egy mélyen liturgikus fogalom. Az *orto-doxia* ebben az értelemben Isten imádásának „helyes” módját jelenti. Mert csak ezen keresztül válik lehetővé Isten országának megtapasztalása. Azt pedig, hogy mit is jelent a helyes istentisztelet, XVI. Benedek emeritus pápa még bíborosként igen kifejezően fogalmazta meg: „*A helyesen végzett liturgiát arról lehet felismerni, hogy kozmikus, nem csoportszerű, az angyalokkal együtt énekel. Csendben hallgat a mindenség várakozó mélységével. Így váltja meg a földet.*”²⁶

Csak akkor lehetséges a megváltás, ha az ember felismeri és megtapasztalja ezt az új kozmikus birodalmat. Isten országának ezen tapasztalata azonban mindenekelőtt egy dolgot eredményezett az ókeresztény Egyházban. E kegyelem megértésén keresztül érezték az emberek a késztetést a hálaadásra. Ebben az értelemben az Eucharisztia tehát elsősorban

hálaadás. A hála legmélyebb érzése, hogy részt vehetünk és részt szabad vennünk ebben a kozmikus és kozmikus feletti eseményben. Különösen fontos ma az, hogy az ember, mint a mennyek feletti események megtapasztalója, visszanyerje és felismerje a hálaadásnak ezen jellegét. Alexander Schmemmann így fogalmazta ezt meg lényegre törően: „*Azonban ahhoz, hogy ma, a feledés évszázadai után megértsük ennek a kijelentésnek az értelmét, ahhoz, hogy megértsük azt, ami az örömmel teli korai Egyház számára magától értetődő volt és nem szorult magyarázatra, ahhoz most értelmezések hegyei között kell utat törnünk magunknak, amelyekben a magától értetődő jelleg elveszik. Csak így leszünk képesek a hálaadás eredeti keresztény értelméhez és megtapasztalásához eljutni. Jobb lenne úgy fogalmazni: a hálaadás a paradicsom megtapasztalása.*”²⁷ Ilyen értelemben lelki szükségyszerűség, hogy mi, emberek újra érzékeljük a liturgia kegyelmét, megértsük a liturgia azon nyelvét, amely minden mozdulatában és minden szavában Isten dicsőségét fedi fel, hogy ezáltal részeseivé váljunk Isten mennyei országának tapasztalatában itt és most. A liturgia ezáltal válik a Krisztusban nevelés helyévé, és – ahogyan azt az Ortodox Egyház Szent és Nagy Zsinata 2016-ban Krétán kiemelte – oda vezet, hogy „*az Egyház pasztorális gondoskodásának középpontjában olyan oktatás áll, amely nemcsak az értelem képzésére összpontosít, hanem az egész emberi személy, mint pszichoszomatikus és spirituális lény építésére és fejlesztésére, az Isten, ember, világ triptichonjával – hármasság képével – összhangban. Az Ortodox Egyház katekizációs munkájában nagy gonddal hívja fel Isten népének, különösen a fiataloknak a figyelmét arra, hogy tudatosan és tevékenyen vegyenek részt az Egyház életében, és ápolja bennük a legjobb vágyat a Krisztusban való élet iránt. Ily módon az egész keresztény nép egzisztenciális támaszt találhat az Egyház isteni és emberi közösségében, és megtapasztalhatja benne a kegyelem általi átistenülés húsvéti távlatait.*”²⁸

Ennélfogva az Eucharisztia és Isten országának tapasztalata az a hely, ahol az ember Krisztusban átlényegül, hogy mély hálával vehessen részt a világ színéváltozásában. Ezen gondolatmenettel fejezzük ki abbéli reményünket, hogy az emberek ismét megérzik és felismerik Isten országának kegyelmét, és mély eucharisztikus (hálaadó) alázattal dicsérik Istent most és mindenkor. Adja meg ezt nekünk az Úr!

Jegyzetek

1. Vö. SCHMEMANN, A., *Die Eucharistie. Sakrament des Gottesreiches*, Einsiedeln 2005.
2. Vö. GREGORIOS, *Die Göttliche Liturgie* [görög eredeti], Berg Athos 1998, 126–129.
3. LYONI SZENT IRÉNEUSZ, *Adversus haereses* (Fontes Christiani 8), Freiburg i. B. u. a. 2000–2003.
4. Vö. GIANGAZOGLU, *Ekklesiologie* 9, 8.
5. KAVSZOKALIVIAI SZENT PORFIRIOSZ, *Legen und Sprüche* [görög eredeti], Chania 2003, 198k.
6. Vö. POPOVICZ SZENT JUSZTIN, *Dogmatik: Orthodoxe Philosophie der Wahrheit* (kiad. Yphantis, P. A. – Belitzanidis, M.; ford. Georgopoulos, A. H. [görög eredeti]), Berg Athos 2019, 736.
7. GREGORIOS, *Göttliche Liturgie*, 31.
8. ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, Hom. 46, PG 59, 261.
9. ZIZIOULASZ, J., *Die eucharistische Anschauung der Welt und der gegenwärtige Mensch* [görög eredeti], in Christianikon Symposium, Athen 1967, 183–190.
10. KABASZILASZ, N., *Über das Leben in Christus. Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καὶ Ἀσκητικῶν*, τ. 22, Θεσσαλονίκη, 1979, 410–411.
11. KARTHÁGÓI CIPRIÁN, *Über das Gebet des Herrn (De dominica oratione)*, XIII., in *Des heiligen Kirchenvaters Caecilius Cyprianus sämtliche Schriften / latinból* (Bibliothek der Kirchenväter, 1. Reihe, Band 34), München 1918.
12. Vö. MAKÁRIOSZ NOTARASZ – SZENTHEGYI NIKODÉMOZS, *Über die häufige Kommunion, Περί τῆς συνεχούς Θείας Μεταλήψεως τῶν ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ Μυστηρίων*, Παναγόπουλος, 2001, 30.
13. Uo.
14. HITVALLÓ SZENT MAXIMOSZ, *Scholia*, PG 4, 137D.
15. ZIZIOULASZ, J., *Die Einheit der Kirche in der Heiligen Eucharistie und mit dem Bischof während der ersten drei Jahrhunderte* [görög], Athen 1990, 16–18.
16. Vö. MILOŠEVIĆ, N., *Die Heilige Eucharistie als Zentrum des Gottesdienstes. Die Verbindung der Mysterien mit der Heiligen Eucharistie*, Thessaloniki 2001, 19.
17. KABASZILASZ, N., *Über die Göttliche Liturgie*, Logos 38, SC 4, 222.
18. GIANGAZOGLU, *Ekklesiologie* 9: Das Mysterium der Kirche, 8.
19. BERGAJEV, N., *Der Sinn der Geschichte. Versuch einer Philosophie des Menschenschickses*, Tübingen 1949, 111.
20. Az Ortodox Egyház Szent és Nagy Zsinatának Enciklikája, in *Einheit in Synodalität. Die offiziellen Dokumente der Orthodoxen Synode auf Kreta 18. Bis 26. Juni 2016*. (Hg. Hallensleben, B.), Münster 2016, 37–55, itt 49.
21. WARE, K., *Der Aufstieg zu Gott. Glaube und geistliches Leben nach ostkirchlicher Überlieferung*, Bern 1998, 63.

22. Ezzel kapcsolatban vö. ATHANASIOU, S., *Ein orthodoxes Sozialethos für das 21. Jahrhundert? Das neue Sozialethos-Dokument des Ökumenischen Patriarchates von Konstantinopel und seine Bedeutung für die Welt von heute, Analysen und Argumente*, Nr. 421/December 2020. Vö. <https://www.kas.de/documents/252038/7995358/Ein+orthodoxes+Sozialethos+für+das+21.+Jahrhundert.pdf/6efddfa9-afab-db17-0a53-758d23eca497?version=1.1&t=1607674624453> (2021. 07. 20.).
23. *Für das Leben der Welt. Auf dem Weg zu einem Sozialethos der Orthodoxen Kirche* (szerk. Hallensleben, B.), Münster 2020, 102k.
24. *Für das Leben der Welt*, 104.
25. KOCH, K., *Bund zwischen Liebe und Vernunft. Das theologische Denken Papst Benedikt XVI.*, Freiburg 2016, 184.
26. RATZINGER, J., Das Welt- und Menschenbild der Liturgie und sein Ausdruck in der Kirchenmusik, in Uő, *Ein neues Lied für den Herrn. Christusglaube und Liturgie in der Gegenwart*, Freiburg 1995, 145–164, itt 164.
27. SCHMEMANN, A., *Eucharistie. Sakrament des Gottesreiches*, Freiburg 2005, 229–230.
28. Az Ortodox Egyház Szent és Nagy Zsinatának Enciklikája, 44–45.